

בחבלי כלייה

מאת ב. בר-תקוה

חיילי הנאצים. לעיני אמהות יהודיות הכריחו חיילים נאצים את בנות ישראל לפשוט בגדיהן, התעללו בהן והמיתון. האמהות האומללות לא הורשו לפצות פה וכשמישהי מהן פרצה בזעקה הומתה בו במקום. שרה חפץ, אחת מאלפי הנשים שעונו בברדיציב, נכפתה לראות כיצד אינסו הבאנדיטים את שלוש ילדותיה, הצעירה ביניהן — בת 6. כן, בת 6. ולאחר שהנאצים מותתו את הילדות, החלו לענות את האב. הם חרתו לה מגן-דוד על השיניים. רבים, רבים מאד בתי היהודים בברדיציב, שבהם נשפך דם גברים ונשים כמים" (דף 61) ובעיר אחרת, פוריאטין, התנועעה האדמה מרוב מתים ופצועים" (דף 156).

וסופר יהודי-רוסי אחר, ואסילי גרוסמן, אשר העמיק לחשוב ולראות כיהודי את קרבנות היהודים, לא רק בגוף אלא גם ברוח, במשא שלו "אוקריינה בלי יהודים" הוא מקונן: "אין יהודים באוקריינה — כולם נרצחו — מיליון יהודים בי-אוקריינה! העם היהודי נרצח על תרבותו, על מסורתו, על האינטליגנציה שלו — היוכרו בימי השבתות, בזקנים עם סדורים בידיהם, בערבי האביב השקטים, ושהם מנהלים ביניהם שיחות ומחליפים דברי חכמה... הגרמנים השמידו באוקריינה עם שלם..."

ובכה אחת עובר על פני "ערי ההריגה" — והרשימה ארוכה: חמלניק, ויטבסק, דובוסארי, פרוסקורוב, ויניצה, גמירוב הידועה! בה היו ערב מלחמת העולם השנייה כעשרת אלפים יהודיו ואחרי השואה נשארו בחיים שתי נשים יהודיות בלבד.

פרק מיוחד מוקדש בספר-דמים זה ל"רצח ילדים". אין ביכולת אדם להאר את הזוועות האיומות אשר עברו על הילדים" יוצאת הועקה מלבו של המשורר היהודי לייב קחיטקו. ואילו יצחק קצנלסון היי, משורר השואה, מעיד עליהם בשירו "על

מאסף דוקומנטרי על יהודי רוסייה הסובייטית בשואה הנאצית. ערוך ע"י בנימין וסט, הוצאת ארכיון העבודה, המחלקה לחקר יהדות רוסייה. תל-אביב יפו, תשכ"ד.

"בחבלי כלייה" הוא ספר בן 300 העמודים, מחולק ל-6 מדורים, הראשון — מאמר-מבוא נרחב של העורך: "ויהי בימי השואה". העורך מגולל לפנינו את כל הפרשה האיומה של חורבן יהדות רוסייה בימי השואה, עקובת רם ודמע. אנכי גיתות מעמיק של "הפתרון הסופי בביצוע" בשטח הסריטוריה ה"סובייטית, עומד המחבר על "המניעים לזירון ההשמדה" ועל "ההשמדה ודרכיה". במדור השני "בערי ההריגה" אתה קורא תיאוריאמיים ההשתוללות שבהתעללות קלגסי היסלר ביהודים, כאשר בימים ההם "למות ברייה היה חסר". בזאת אחר זאת ניצבות לנגד עיניך הקהילות היהודיות: אודסה, חארקוב, קיוב, מינסק, סמולנסק, אומאן, זייטומיר, הומל, צ'רניגוב, דני-פרופטרובסק, פולטבה, ועוד הרבה מרכזים יהודיים, שהוכחו כמעט כליל.

הנה לפניך כתבה של הסופר הסובייטי היהודי, אליה ארנבורג, (שהיה כתב-צבאי בימי המלחמה) על הפרעות הנאצים באחד המרכזים היהודיים באוקראינה, בעיר ברדיציב, הוא כותב: "במשך חמשים שנות חי ראייתי פוגרומים רבים, איני יכול לשכוח את הפרעות ביהודים, שנערכו ברוסייה הצארית בימי ילדותי. עודני זוכר את החורבן של הפרעות במלחמת-העולם הקודמת. ראייתי בעיני את הפרעות שערך פראנקו במאדריד בריפובליקנים הספרדים. הייתי בפאריס בשעה שהבאנדות של היסלר תפסו את העיר ועשו שם סבה בפליטי גרמניה. אולם כל הזוועות והשחיתות הללו, שראו עיני הן כאין ואפס לעומת השחיתות שעשו הנאצים בברדיציב לאחר שכבשו את העיר. אלפי יהודים עונו עד מות בידי

ההריגה, נאחו בשארית כוחותיו ברנבי האדמה בל יפול לתוך הבור. ולא ידע כי אחד אחד הנאצים עם אקדח בידו יורה בו, בקדקדו. והנה צילום אחר: „טראנספורטי יהודים לכיתון בלתי ידוע“. אתה מסתכל בפניהם, בפחד שבהם, בצער שבהם. וכולך אחוז פחד וצער. לכאורה, אינך מכיר אף אחד מהם, אבל כולם יחד קרובים לך בדם ובנפש, ואתה משתדל ללחץ אותם בעיניך בדרכם האחרונה ל„כיתון בלתי ידוע“.

עורך המאסף כינס לתוך ספר זה גם פרקים על גילויי התנגדות של יהודים נגד הנאצים. מבחינה נפשית הפרופורציה בוודאי היא מבוטלת מאד. הדבר דומה למנהג הקיים בישראל לעמוד בשורה אחרי לחיה כדי לנחם את האבלים. אבל מבחינה היסטורית-לאומית ענין ההתקוממות הוא דבר כביר, ביחוד בחגאים שבהם היו נתונים היהודים. התנגדות זו היתה לא רק סמלית, כמו היהודי הזקן ש„פצצה לא היתה עמו, גם לא אקדח. על כן ירק בפרצופו של הנאצי, חרפו וקיללו“ (עמ. 156) גם זו גבורה עילאית! אבל יש פרקים מנחמילב, בהם מסופר כיצד פריטונים יהודים נקמו, ממש נקמו, בנאצים האכזרים. וטוב עשה עורך המאסף שהעלה על גס את גבורתם של היהודים אפילו בחגאים אלה למען ירעו הדורות הבאים, כי אין היהודים „פחדנים“ הם, כפי שהנאצים ניסו להארה, למען ידעו „שכך נלחמים יהודים...“.

במאמר המבוא מציג העורך את השאלה: „כמה יהודים הושמדו בברית-המועצות?“ זוהי שאלה חשובה, שאין לה עדיין חשובה. הוא מביא בשאלה מורכבת זו על מספר היהודים שהושמדו על ידי הנאצים בזמן הכיבוש בברית המועצות שלוש דעות: את „ההערכה המשוערת והמקובלת בחוגי „יד ושם“, המעמידה את המספר על מיליון וחצי נפש“, את חישובי המורכבים של איש הסטאטיסטיקה, המדען יעקב לשינסקי, המעלה את מספר חללי השואה בברית-המועצות „עד לשלושה מיליון יהודים בקירוב“, וסבור, כי „יש לראות משום אחיזה בבירור שאלה מורכבת זו בדבריו של שכנא אפשטיין, מי שהיה מוכיר

העם היהודי שנהרג“ לאמור: „הם, ילדי ישראל, הראשונים היו כולם לגזרי-הדין ולאסון / הראשונים היו לקוחים למות, ראשונים אל הקרון / כה הושלכו לעגלות, כערימות אשפה, כדומן-אדמה — והסיעום, והרגום, והשמידום, ללא שריד וזכרון...“ המדור נפתח בשירו של המשורר שמואל הלקין „נקמה“ (תורגם לעברית ע״י שמשון מלצר), הנותן תמונה חיה של המתה האכזרי, בשאר המדורים גם שולבו דברי שירה: „עקדה“ לודו הופשטיין (תורגם ע״י א. שלוונסקי) „לאה-לה“ לא. גאנטר (עברית ע״י חגיגו) ועוד.

שעה שקראתי את דברי השירה הזאת, נזכרתי בדברי הסופר-המבקר הרוסי הנודע בלינסקי שאמר: „יש מומנטים כאלה בחיים, אשר לרבר עליהם בלשון הפרוזה — ייחשב לחטא ופסע...“ אבל, גומה לי, כי הסופר הגדול טעה הפעם, שהרי הטראגדיה הזאת של עמנו כל כך איומה, שדייה בציטוט משפט אחד, פשוט, „פרוזאי“ מתוך הפתיחה למדור זה, כדי לדעת מה עוללו לנו: „כאן מסופר כיצד נחטפו תינוקות מזרועות אמהותיהם והומתו לנגד עיניהן! כיצד נחבטו ראשיהם של עוללים ויונקים בעמודי חשמל וב...ראשי זקנים; כיצד הושלכו נפשות רכות מחלונות בתים אל מדרכות שעל פני הקרקע, ואלו האדימו מדמם של ילדי ישראל טהורים וזכים“ (עמוד 158).

והוא הדין לגבי תמונות. זכורני, בתקופת לימודי במכון לאמנות, היינו סטודנטים מרבים לדבר בהתלהבות על יצירת המופת של הצייר אליה ראסין „יוהאן האיום הורג את בנו“, ובלבנו חשבנו: רק אמן ענק, כמו ראסין, מסוגל לתת ביטוי עז ולעורר זעזוע עמוק בנפש האדם למראה התמונה האיומה הזאת. והנה צילומים פשוטים, עלובים ושחורים כשחור המציאות, המצויים בספר, שצילמו הרוצחים להנאתם, מביעים מלוא עומק הטראגדיה של עמנו. הנה צילום מוויניצה (דף 258). אחד מאחרוני היהודים עם הוצאתו להורג — עומדים חילים גרמניים ומתמוגגים מרוב גחתי לחנות ב„מחזה“ כיצד „היהודי האחרון“, עומד על ברכיו, כשגז כפוף על פי גיא

בספרות על השואה בכללה, ויישר כוחו של בנימין וסט, שנתבלגלה לידו הזכות לגולל פרשה שתומה זו.

אנו מבכים את הכמות, והאיכות מה תהא עליה? ... שכן, העם היהודי גרצח על תרבותו, על מסורתו ועל האינטליגנציה שלו... "ומהמלה "איכות" נובע גם המושג המסמל את החורבן הגדול בתולדות עמנו. "איכה", איכה היה יצור אנוש ויליד אשה לחיה טורפת? והשאלה הנוקבת עד עומק הלב היא: היבוא איפעם היום הגדול! "יום יורעאל" ועם המרצחים, הם וחבריו מבני עמים אחרים, יתנו את הדין על כל אלה, תשובה לשאלתה התמימה של "לאה-לה" — מדוע אתם זורים לי חול בעינים? ... כי לא ידעה היונה התמה, שזורקים אותה חיים לבור המוות.

אכן, אגב קריאה בחומר האיום הנה של השואה, עלה בזכרוני מקרה אחד, עליו קראתי בשעתו בעתונות. בגן החיות שוברלין שכח פעם מאכיל החיות לנעול כראוי את הסוגר הברזל, בו ישבה אחת הלבאינות. החיה ניצלה הזדמנות נדירה זו ויצאה את הגן ל"טייל" ברחובות הבירה. האנשים הרבים שמילאו אותה שעה את הרחוב גבהלו למראה עיניהם וכמטורפים אחד, בגיל שנתיים, פתח ברגע זה לרוץ התפורו בין רגע לכל עבר. ואילו פעוט מזלו את דלת הבית ויצא לו לתומו לרחוב. האם הבחינה מיד בהעדר הילד, רצה החוצה וראתה שהלביאה מחזיקה בין שיניה את רגלו הימנית של בנה הקטן. האם האומללה, איבדה עשתנותיה וכמעט שדעתה נטרפה עליה, גפלה לארץ, ספקה כפיה והתחילה להתחנן בפני החיה כמתחננים בפני האדם, ולבקש רחמים על פרי בטנה. הלבאינה הסתכלה באשה הבוכה מר, פלטה מפיה את רגלו של (הילד והמשיכה ב"טיולה" ...

רגש הרחמים שנתעורר בלב חיה טורפת מגן החיות לא נתעורר אף אצל אחד מהנאצים הגרמנים.

אכן, טרגדיה איומה של העם היהודי ושל האנושות כולה ירדו כרוכים בשואה הנאצית באירופה.

הראשי של הוועד היהודי האנטיפשיסטי במוסקבה, שריכוזו בידיו בשנות המלחמה והשואה את הידיעות על חלליה, הכותב בין השאר: "... עמוקים מאד הם הפצעים, שהמלחמה השאירה אחריה. שני מיליון יחודים הושמדו על ידי הגרמנים במקומות שנכבשו באזורי ברית המועצות, וכארבעה מיליון בארצות-אירופה". העורך מסיים בזה: "שאינו לנו אלא להשאיר להיסטוריון של קורות היהדות הסובייטית בימי מלחמת העולם השנייה לקבוע מסמרות כבעייה מסובכת זו, היסטוריון אשר יורשה בבוא הזמן לעסוק במחקר טראגי זה ברוסיה גופא, כשבידו חומר מוסמך ממקורות ראשונים". אולם כיום עדיין "מעט מזער החומר על פרטי ההשמדה הנאצית במרבית יישובי-היהודים בברית-המועצות" אכן, אנו זוכרים את העובדה המבישה, ימי "משפט אייכמן" ההיסטורי, על פניית בית-הדין בירושלים לברית המועצות בבקשה להעמיד לרשותו מיסמכים ממקורות ראשונים — קיבל סירוב מוחלט! וגם לא מקרי הוא הדבר, כי במשך שתי העשרות השנים, מאז הטבח הגדול ביהודי רוסיה, טרם מצאה לחובה בריה"מ לפרסם ספר על השואה הנאצית בתחומיה. מכאן חשיבות יתירה לספר שלפנינו, הראשון מסוגו

לאברהם מרתאן יקירנו
אנו אתך באבלך הגדול במות עליך
עטרת ראשך, אביך
ר' יהודה חביבי ז"ל
בעבודתך בשדה החינוך, התרבות
והיצירה העברית תנוחם.
חיים וחיה ליה ליה וב"ב

הנני משתתף ביגונו הרב
של ידידי
אברהם מרתאן
במות עליו אביו היקר
ר' יהודה חביבי
המקום ינחמו בתוך שאר אבלי
ציון וירושלים.
ד"ר משה משרנוביץ